

Igor Andriejewicz Isajew
(Московская Государственная Юридическая Академия)

Struktury normatywne a „społeczno-gospodarcze zadania praw majątkowych” w kodeksie cywilnym RFSSR z 1922 roku

tłumaczenie A. Górak

Normative structures and “social and economic purpose of property rights”

Keywords: law, Civil Code, Soviet Union, property, disputes, declaration, power, form of law, regulation, legal technique.

Abstract: The article studies the process of formation of the main principles of civil law in Soviet Russia of the 1920s. The principled and declarative provisions that the legislator used made it more important for the tendencies that emerged in the civil and economic law that was born during this period. Socio-political coloring of the legal norms was particularly clearly manifested in the formation of the so-called. “Declarative articles” of the Civil Code. Much attention was paid to such issues of legal technique, language and methods of law enforcement that were developed in the 1920s, but significantly influenced the further development of civil law in Russia.

Нормативные структуры и «социально-хозяйственное назначение имущественных прав» гражданском кодексе РФССР с 1922 года

Ключевые слова: СССР, гражданский кодекс, право, закон, имущество, споры, декларация, власть, форма права, регулирование, правовая техника.

Аннотация: В статье исследуется процесс формирования основных начал гражданского права в Советской России 20-х годов. Принципиальные и декларативные положения, которые использовал законодатель, оказали заметное влияние на те тенденции, которые сформировались в гражданском и рожденном в этот период, хозяйственном праве. Социально-политическая окраска правовых норм особенно ясно проявилась в формировании т.н. «декларативных статей» ГК. Большое внимание было уделено таким вопросам юридической техники, языку и способам правоприменения, которые были выработаны в 20-е годы, но существенно повлияли на дальнейшее развитие гражданского права России.

Lata dwudzieste XX wieku były w Rosji okresem intensywnych prac w zakresie teorii prawa i kodyfikacji. Wtedy to zostały przyjęte i weszły w życie kodeksy: cywilny, karny, ziemski, postępowania cywilnego, postępowania karnego prawa pracy. Wtedy też opracowano projekty kodeksów gospodarczego, handlowego, przemysłowego.

wego i kooperatywnego. Złożone zadania praktyczne budowy państwa spowodowały konieczność ukształtowania i stabilizacji nowego systemu prawnego, wypracowania klarownych norm i instytucji prawa, mechanizmów regulacji prawnych. Szczególną rolę przeznaczono opracowaniu cywilnego prawodawstwa normującego podstawowe kierunki odradzającej się działalności gospodarczej. W tamtych warunkach koniecznym było rozwiązanie problemu źródeł sowieckiego prawa, problemu techniki prawnej. Od tego w znacznym stopniu zależała efektywność cywilno-prawnego regulowania stosunków i procesów gospodarczych.

Pierwszy sowiecki kodeks cywilny powstał w rekordowo krótkim czasie, co było spowodowane przede wszystkim rażąco potrzebą ludowego budownictwa gospodarczego w systemie regulowanym normami. Jednak w toku prac nad kodeksem sowieccy prawoznawcy spotkali się ze szczególnie negatywnym stosunkiem niektórych prawników-praktyków i teoretyków do prac kodyfikacyjnych w ogóle. Zastrzeżenia bazowały na niesłusznym i utopijnym założeniu że jakoby w warunkach okresu przejściowego (kiedy bazowe stosunki ekonomiczne się zmieniają w sposób zdecydowany) zasadniczo nie można stworzyć jakiegokolwiek stałego i stabilnego systemu norm prawnych. Jednocześnie jako kryterium efektywności regulowania stosunków gospodarczych zalecano tak zwaną celowość techniczną działającą za pośrednictwem (pozaprawnych) organizacyjno-technicznych norm¹. Takie podejście, jak zakładali jego stronnicy, mogło sprzyjać przewyciężeniu wręcz epickiemu wzrostowi masy różnego rodzaju normatywnych rozporządzeń, postanowień, dekretów, aktów i in., wywołanemu aktywizacją ludowo-gospodarczej działalności w pierwszych latach okresu odbudowy².

Szczegółowe opracowanie aspektów prawa wymagało od prawoznawców precyzyjnego i dokładnego rozstrzygnięcia podstawowych sprzeczności, występujących w wydawanych aktach normatywnych. Badacze analizujący kodeks cywilny Rosyjskiej Federacyjnej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej, odnotowali, że największa ilość błędów w kodyfikacji została popełniona w wyniku niedokładnego uwzględnienia tej lub innej normy, braku precyzji terminologii lub zbyt kazuistycznego charakteru przepisów normatywnych. Jednak w sytuacjach kolizyjnych analiza normatywna okazywała się zdecydowanie niewystarczająca, i sąd powinien być wychodzić z tego założenia, że wszelkie normy prawa sowieckiego, pozostając teoretycznie „równoważnymi”, mogą być w praktyce stosowane z różną siłą w zależności od motywu celowości ekonomicznej³. Jednak praktyka stale wносиła nowe uzupełnienia i popraw-

---

¹ М. С. Строгович, *У истоков советской юридической науки*, „Социалистическая законность” 1957, № 10; И. В. Павлов, *О развитии советской правовой науки за сорок лет*, „Советское государство и право” 1957, № 11; А. С. Плотниекс, *Становление и развитие марксистско-ленинской общей теории права в СССР (1917–1936)*, Рига 1978; А. И. Ющик, *К вопросу о формировании понятия права в советской юридической науке*, [w:] *Проблемы правоведения*, т. 39, Киев 1978; И. А. Исаев, *Проблемы правовой формы в советской юридической науке 20-х годов*, „Известия Высших учебных заведений”, Правоведение, 1983, № 2.

² Н. Ванин, *Формы права, нормирующие гражданские взаимоотношения*, „Право и жизнь” 1927, кс. 3, s. 67; Э. Понтович, *Закон и директивы*, „Советское строительство” 1929, № 8, s. 18.

³ И. О. Перетерский, *О необходимости кодификации коллизионных норм*, „Советское право” 1927, № 4, s. 111.

ki, więc prawodawca był zmuszony do uwzględniania ich, korygując już działające normy, doprowadzając je do zgodności z pojawiającymi się sytuacjami.

Jedną z technicznych metod uproszczenia techniki prawnej stało się zmniejszenie ilości klauzul w tekście prawa. Liczne klauzule nieuchronnie rozdziły sytuacje kolizyjne w samej strukturze wewnętrznej aktu prawnego; nadmierne ich nagromadzenie świadczyło o nadchodzącej konieczności wydania nowych norm, które z kolei koniecznie należało dostosowywać do praw już obowiązujących.

Sposoby racjonalnego konstruowania norm mogły być różne. Badacze prawodawstwa cywilnego zauważyli, że jeśli w latach 1921–1923 prawodawca dążył do możliwego uproszczenia systemu aktów normatywnych, regulujących życie gospodarcze, to już w okresie 1923–1924 w rozwoju prawa gospodarczego pojawiły się tendencje odwrotne, co z kolei nie mogło pozostać bez wpływu na komplikację struktury i języka norm prawa. Wskazywano także na obszerność niektórych artykułów kodeksu cywilnego RFSSR.

Komplikacja sytuacji gospodarczej (pojawienie się nowych organizacyjno-gospodarczych norm i powiązań, rozwój obrotów towarowo-pieniężnych, systemu podatkowego i kredytowego i in.) wymagała zwiększenia ilości norm i wskazówek regulujących. Międzysektorowe i wewnątrzsektorowe stosunki gospodarcze powinny być regulowane odrębnymi kompleksami aktów normatywnych. Dlatego prawodawca starał się rozwiązać wszystkie te zadania przede wszystkim poprzez zwiększanie ilości rozporządzeń normatywnych, aby ogarnąć możliwie największą ilość sytuacji i przypadków.

Jednak w opinii wielu badaczy lat 20-ych XX wieku prawodawstwo wcale nie musi dążyć do absolutnej tekstualnej spójności prawa:

Rozwój naszego prawodawstwa w kierunku większej kompletności i szczegółowości oraz możliwej spójności – pisała S. Rajewicz – powinien mieć swoje określone granice w postaci pewnego ograniczonego nagromadzenia materiału prawodawczego, dalsze powiększanie którego miało by więcej szkodliwych, niż pozytywnych następstw. Dlatego celem sowieckiego prawodawstwa powinno się stać wypracowanie jedynie podstawowych konturów naszego ustroju prawnego i przedstawienie sądowi [...] przystosowania tych podstaw do konkretnych stosunków⁴.

Zakładano, że już w samej sferze stosowania prawa znajdują się kryteria, przy pomocy których mogą zostać wykreowane zasadnicze i pomocnicze normy; samej praktyce dawano możliwość skonkretyzowania w realnych sytuacjach pryncypiów, sformułowanych przez prawodawcę.

Stosownie do dzielenia norm według stopnia ich ważności różnicowały się one także według kryterium bezwzględności: na dyspozytywne i przymusowe – im szersza była autonomia stron w cywilnym stosunku prawnym, tym większa liczba norm, regulujących go, była dyspozytywna. I odwrotnie, w miarę tak zwanej socjalizacji prawa cywilnego (t.j. wnikania do niego planowych podstaw) wzrastała ilość „przymu-

---

⁴ С. Раевич, *О внешней стороне гражданского кодекса (способ изложения, система и объем его)*, „Советское право” 1926, № 4, s. 54, 56.

sowych” norm. W związku z zaznaczającym się procesem stopniowego wykrystalizowania się z masywu normatywnego grupy takich norm, niektórzy prawnicy proponowali rozpatrywanie socjalnej funkcji naszych praw w roli „kanwy prawa”, t.j. tylko jednego ze sposobów „możliwego rozstrzygnięcia spraw”. Z tego punktu widzenia, dzielenie norm na „przymusowe” i dyspozytywne miało względną wartość, jednak było uznawane za konieczne, ponieważ „nie można pozostawiać wszelkich kwestii interpretacji jedynie do uznania sądu; do sądu dochodzą jedynie niektóre (nie-liczne) sprawy, i dlatego jest uzasadnione formułowanie ogólnoteoretycznych kwestii dla osób rządzących, dokonujących jakichkolwiek czynności i organów pozasądowych biorących udział w stosowaniu prawa”⁵. Na tej zasadzie zalecano rozpatrywanie także „zasadniczych” i „przymusowych” norm jako obowiązkowych dla praktyki sądowej wskazówek. W tym podejściu przejawiał się nacisk na bardziej rygorystyczne i systematyczne normowanie stosunków regulowanych przez prawodawstwo cywilne a obowiązkowość normatywnych zaleceń spychała na drugi plan także interpretację przez pryzmat stosowania prawa jak i zasadę celowości.

Kodeks cywilny poza tym zawierał normy definiujące, deklaratywne, interpretacyjne i organizacyjne. Do nich nie pasował zaproponowany sposób dzielenia norm tylko na przymusowe i dyspozytywne. Działały one w granicach, w których pewne szczególne relacje powstawały i były odnotowywane, w związku z czym nie można było ich uznać za cywilistyczne w bezpośrednim znaczeniu tego słowa.

Lecz kodeks cywilny RFSRR zawierał też normy innego rodzaju – albo warunkowo przymusowe (np. o obowiązkowej formie czynności art. 138, 156, 162, 213, 216 KC RFSSR i in.), lub ściśle dyspozytywne, w których stronom dawano pole do inicjatywy gospodarczej (np. art. 112, 134, 140, 143, 168 KC RFSSR i in.).

Ostatecznie przeciwstawienie przymusowych i dyspozytywnych norm opierało się na stosunku pośrednich zaleceń prawa i „woli stron” (autonomii). Charakterystyczna dla sposobu rozstrzygania spraw, przyjętym w KC RFSSR, była zasada, zgodnie z którą tylko bezpośrednie zalecenie prawa na dyspozytywność danej normy czyni ją taką: „dyspozytywnymi były normy dające możliwość «иного соглашения» (w prawie o zobowiązaniach); wszystkie pozostałe normy, zgodnie z ogólną zasadą, uznawano za przymusowe. Wyłożona tutaj zasada specjalnej zdolności prawnej okazywała się bezpośrednio związana z ideą społeczno-politycznej warunkowości każdej konkretnej normy prawa. Przy wydzieleniu przymusowych i dyspozytywnych, zasadniczych i pomocniczych norm prawodawca przede wszystkim uwzględniał społeczno-gospodarcze przeznaczenie stanowionych praw – „dyspozytywność norm w KC może mieć miejsce w specjalnych przypadkach, gdy ma ona pozytywne znaczenie z punktu widzenia ogólnych zadań naszego prawodawstwa”⁶.

Włączenie do norm „czynników pozaprawnych”, takich jak celowość (szczególnie zgodność z celami gospodarczymi), społeczno-ekonomiczne zadania nowych praw itd., istotnie zmieniało cały system źródeł prawa i metodologię sowieckiej nauki

---

⁵ И. С. Перетерский, *Принудительные и диспозитивные нормы в обязательном праве гражданского кодекса*, „Советское право” 1924, № 4, s. 72–73.

⁶ И. С. Перетерский, *Принудительные и диспозитивные нормы...*, dz. cyt., s. 79.

prawa: wyraźna orientacja prawa na ekonomię i socjologię stała się jednym z podstawowych pryncypiów sowieckiego prawoznawstwa w latach 20-ch XX wieku. Jak zauważył P.I. Stuczka, jednym z ważniejszych kryteriów, branych pod uwagę przez prawodawcę przy tworzeniu konkretnych norm prawa był „rozwój wytwórczych sił kraju”⁷.

Komentatorzy Kodeksy Cywilnego niejednokrotnie podkreślali, że kwestie techniki prawnej w tym dokumencie były ściśle powiązane z kwestiami polityki społeczno-ekonomicznej, podstawowe cele której w znacznej mierze określiły także konkretne normy tekstów prawnych. Jednak istotną przeszkodą na drodze do odpowiedniej tekstualizacji prawa był niedorozwój podstawowych instytucji prawa (co z kolei wiązało się z niedorozwojem adekwatnych stosunków prawnych) i niedostateczna doskonałość techniki prawnej.

W czasie, gdy powstawał Kodeks Cywilny RFSSR szereg instytucji ekonomiczno-prawnych (np. trusty, syndykaty, niektóre formy organizacyjne kooperatyw i in.), dopiero co się uformowały, jeszcze nie otrzymały dostatecznej formalizacji prawnej. Częściowo dlatego w roli typowego podmiotu cywilnych stosunków prawnych w wyobrażeniu twórców kodeksu występował „podmiot gospodarczy - osoba prywatna lub spółka, która w swojej formie prawnej niczym lub prawie niczym nie odróżnia się od swoich pierwowzorów w prawie burżuazyjno-kapitalistycznym”. Także i potem, gdy sytuacja gospodarcza z lat 1921 – 1922 zmieniła się w sposób istotny, takie wyobrażenia nadal istniały i przeszkadzały w pojawieniu się w KC RFSSR nowych podstaw systematyzacji, podziału i układu materiału normatywnego, które byłyby z gruntu różne od pryncypiów zapożyczonych od prawa burżuazyjnego. Negatywnemu stosunkowi niektórych prawoznawców i praktyków do ogólnej systematyzacji i kodyfikacji w znacznej mierze sprzyjały poglądy o nieodległym zaniku prawa cywilnego w ogóle, utożsamianego przez nich w całości z prawem burżuazyjnym.

W każdym razie stawało się oczywiste, że prawodawstwo cywilne trzeba przygotować do nowych warunków społeczno-ekonomicznych. Tak więc jednym z ważnych przejawów praktyki prawnej i gospodarczej stało się w tym okresie stopniowe zastępowanie wiodącej roli, którą zawsze odgrywała w prawodawstwie cywilnym osoba fizyczna, panującą pozycją osób prawnych (kolektywów), co nie mogło nie wpłynąć na zadania i metody tworzenia nowego systemu prawa cywilnego. Jednak, jak podnosili krytycy KC RFSSR:

system i redakcja ówczesnego kodeksu wszędzie był naszpikowany śladami [...] przekonań, wyrosłych w innym kontekście społeczno-historycznym. I tak np. forma gramatyczna dużej ilości artykułów KC była taka, że przez normalny podmiot [...] rozumie się właśnie osobę fizyczną, a przedsiębiorstwa lub instytucje te artykuły obejmują o tyle, o ile można je w sensie przenośnym podciągnąć pod odpowiedni opis okoliczności (art. 4, 5, 32, 33 KC i in.)⁸.

⁷ П. И. Стучка, *Избранные произведения по марксистско-ленинской теории права*, Рига 1964, s. 385.

⁸ С. Раевич, *dz.cyt.*, s. 49, 50.

Co się tyczy sfery prawa zobowiązań, to KC RFSSR stawiał na pierwszym miejscu wśród źródeł powstawania zobowiązań umowę, przy czym autorzy kodeksu używali pojęcia umowy nawet do takich stosunków, w których „cała lub prawie cała treść opierała się nie na porozumieniu ale pochodziła z zewnątrz”.

Szereg krytycznych wniosków, wysuniętych jeszcze w latach 20-ch XX wieku, dotyczyło struktury samego kodeksu. Przyjęty przez wielu prawoznawców podział artykułów na pryncypialne i pomocnicze sprzyjał formułowaniu określonych poglądów na strukturę KC – postulowano wydzielenie w kodeksie grupy artykułów podstawowych, bezpośrednio wyrażających społeczno-ekonomiczne zadania nowego prawa cywilnego i tym samym porządkującym funkcje społeczne, które powinny wypełniać pozostałe artykuły kodeksu (zewnętrznie przypominające adekwatne normy starego burżuazyjnego prawa). Jednocześnie krytycy KC RFSSR podnosili, że zawiera on jedynie dwa artykuły formułujące podstawy sowieckiego prawodawstwa cywilnego: o zastosowaniu prawodawstwa cywilnego w praktyce i o normowaniu ogólnego porządku rozstrzygania sporów⁹. Sama struktura kodeksu powinna bezpośrednio wyrażać realną strukturę stosunków wytwórczych (przytoczymy tu określenie nadane przez P.I. Stuczkę kodeksowi cywilnemu – „przełożona na paragrafy polityka ekonomiczna”)¹⁰. Celem zachowania bardziej ścisłej więzi prawa z ekonomią, należało podzielić normy kodeksu na grupy, odpowiadające czterem podstawowym elementom społecznej działalności gospodarczej: wytwórczość sensu stricte, wymiana, dystrybucja i konsumpcja. Jednak choć teoretycznie prawidłowy, to taki podział norm był niepraktyczny i bardziej uzasadniony okazał się podział na jedynie dwie grupy: „stosunki prawne z powodu nabycia środków produkcji i konsumpcji oraz „stosunki prawne z powodu wymiany towarów i usług”. Należy zauważyć, że ze względu na cechy formalno-prawne ten podział pokrywał się z poprzednim dzieleniem prawa na rzeczowe i zobowiązaniowe¹¹.

Zauważano nawet, że kodeks miał jeszcze jeden brak – dublowanie poszczególnych norm, występujących w różnych rozdziałach. Wskazywano na nieuzasadnione strukturalne wydzielenie części ogólnych zapisów (o przedmiotach prawa) od norm, regulujących różnorakie rodzaje własności (art. 22 – 24 i art. 53 – 57 KC RFSSR), a także na oderwanie ogólnych zasad o czynnościach od konkretnych norm prawa zobowiązań (w związku z tym nieuzasadnione wprowadzenie działu IV do Części Ogólnej kodeksu); normy włączone przez twórców do Części Ogólnej, wcale nie były uniwersalne, jak zakładano, i w określonym stopniu zbliżały się do sfery prawa zobowiązań (np. art. 29, 33 KC RFSSR i in.). Aby uniknąć wspomnianej paralelności, niektórzy prawoznawcy proponowali w ogóle zrezygnować z systematyki pandektowej, zastosowanej w KC RFSSR, zlikwidować Część Ogólną kodeksu i ograniczyć się tylko do „niewielkiego rozdziału wprowadzającego”, w którym znalazły by swoje miejsce

⁹ Я. Берман. *Марксизм и гражданский кодекс*, „Советское право” 1922, № 3, s. 16; А. Добров, *Статья первая Гражданского кодекса*, „Право и жизнь” 1927, ks. 1, s. 11.

¹⁰ Ф. Корнилов, *Природа гражданских правоотношений Советской России*, „Право и суд” 1925, № 1, s. 30.

¹¹ Я. Берман, dz.cyt, s. 99.

„nieliczne najbardziej ważne zapisy”¹². Poza tym, jak zauważyli badacze, „spójna ogólna część kodeksu [...] grozi niebezpieczeństwem powrotu do czysto formalnej logiki”, i dlatego w KC powinna być ona sprowadzona do minimum (co odpowiadało by, w opinii stronników tego punktu widzenia ogólnej tendencji sowieckiego prawa rozwijania się od zapisów abstrakcyjnych w kierunku konkretnych przepisów)¹³.

W toku dyskusji o sposobach stworzenia najbardziej racjonalnej struktury KC wykryła się w pełni uzasadniona konieczność wzmocnienia nowych akcentów społecznych cywilnoprawnego normotwórstwa, co w znacznej mierze było możliwe do osiągnięcia poprzez udoskonalenia samej techniki budowania systemu cywilnoprawnych norm, i wypracowania pewnych ogólnych zasad przenikających i strukturyzujących ten system.

Kodeks cywilny zawierał w sobie szereg pryncypialnych zapisów o charakterze ogólnym nadających mu jedność strukturalną i określoną zabarwienie społeczne. W związku z tym badacze najczęściej wskazywali na art. 1 i 4 KC RFSSR choć ogólnie przyjętej oceny tych artykułów dla całego systemu kodeksu jednak nie wypracowano. Niektórzy prawoznawcy zestawiając ze sobą zapisy obu artykułów widzieli w nich gwarancję realizacji podstawowych zadań kodeksu – rozwoju wytwórczych sił kraju (A. Gojchbarg, A. Walicki, W. Sliwicki i in.). Inni zaś – tylko środek zapobieżenia nadużywania prawa i wykorzystywania na rzecz prywatnych celów gospodarczych (A. Guljajew, S. Askenazij, J. Kantorowicz i in.).

Wiele sporów wywoływała redakcja art. 1 KC RFSSR. Jej braki redakcyjne utrudniały zastosowanie tej normy w praktyce. Przede wszystkim zanadto nieokreślonym wydawało się wyrażenie „społeczno-gospodarcze znaczenie praw cywilnych”, celem jego doprecyzowania wnoszono propozycję wypracowania bardziej wyspecjalizowanych kryteriów i włączenia ich do tekstu prawa (niektórzy prawoznawcy proponowali nawet ujawnić w kodeksie ekonomiczne formy celu tych praw), opisując zastosowanie art. 1 konkretnymi warunkami prawnymi. W charakterze wariantu alternatywnego proponowano w ogóle wprowadzenie zapisy art. 1 do tekstu... Konstytucji (w charakterze „ogólnych zasad”), czemu mogłyby sprzyjać takie jego (art. 1 KC RFSSR) cechy, jak uniwersalność i możliwość realizacji za pośrednictwem innych, powiązanych z nim norm.

W praktyce zapis o społeczno-gospodarczym celu praw, w opinii badaczy, było w pełni stosowane także i w innych działach prawa, powiązanych z cywilnym (np. w art. 60, 61 Kodeksu Ziemskiego, w art. 137 KK RFSSR i in.)¹⁴. W związku z tym wskazywano na możliwość „zbliżenia pryncypiów” KC RFSSR i KK RFSSR.

Z kolei inni autorzy, przeciwnie, uważali za konieczne zachowanie art. 1 w treści kodeksu, motywując swoje stanowisko tym, że w art. 1 i 4 KC RFSSR zostały „wprowadzone pozaprawne podstawy a w charakterze kryteriów dla oddziaływania prawnego zastosowano społeczno-ekonomiczne pozaprawne czynniki”. Związana z tym elastyczność norm daje sędziom znaczne pole dla prawotwórstwa. Wyraźnie

¹² С. Раевич, dz.cyt, s. 52.

¹³ П. И. Стучка, dz.cyt, s. 60.

¹⁴ Я. Кантарович, *Первая статья гражданского кодекса, „Право и жизнь”* 1925, ks. 2–3, s. 10–11.

zaś sformułowany i zapisany przepis, wyrażony w postaci dokładnego odniesienie do społeczno-gospodarczego celu konkretnych praw i instytucji, doprowadził by do oderwania od tych pozaprawnych czynników i przedwcześnie znosiło by „relatywizm prawny: charakterystyczny, w opinii wielu prawoznawców, dla prawa okresu przejściowego. Należy, w związku z tym albo zrezygnować z zasady, wyrażonej w art. 1 RFSSR, albo dojść do wniosku, że nie należy wydawać takich regulacyjnych norm, które dawały by wyraźne prawne kryteria dla określenia adekwatności praw ich społeczno-gospodarczemu celowi.

W procesie stosowania art. 1 przede wszystkim należało wyjaśnić obiektywne ludowo-gospodarcze znaczenie tych lub innych subiektywnych praw, branych w obrońę przez przepisy, odnosząc je do ogólnego celu polityki prawnej i całej społeczno-ekonomicznej koniunktury. Jednocześnie wcale nie trzeba było, aby każda konkretna czynność bezpośrednio sprzyjała rozwojowi wytwórczych sił całej gospodarki ludowej. Powinna ona jedynie odpowiadać podstawowym kierunkom polityki państwowej w tej sferze, i to właśnie miał wyjaśnić sąd w każdym konkretnym przypadku. Schematycznie tą tendencję (zauważoną na gruncie prawa karnego przez analogię, odnotowaną przez P.I. Stuczkę) można scharakteryzować jako przejście od podejścia kazuistycznego w do jednolitego w rozstrzyganiu spraw, ale skorygowanemu przez kryteria klasowe.

Właśnie dlatego KC RFSSR powinien być rozpatrywany jak pełny i ostateczny wybór przepisów (ponieważ tylko pOd takim warunkiem art. 1 mógł odegrać rolę filtru, „brakującego” niepożądane uprawnienia i transakcje). Nawet umocowane w prawie prawa własności mogły być anulowane na podstawie art. 1, jeśli w praktyce stawały w sprzeczności z ich społeczno-gospodarczym celem.

Do niepożądanych następstw mogło prowadzić także rozszerzające interpretowanie art. 1 KC RFSSRR, oparte na niedostatecznie dokładnym rozgraniczeniu społeczno-gospodarczego celu określonych praw własnościowych i majątków: albo osłabieniu roli prawodawstwa jako „technicznego środka regulowania” albo poderwania stabilności całego obrotu własnością.

„Deklaratywne” artykuły KS RFSSR grały ważną rolę regulacji wiążącej cały system kodeksu. Wprowadzenie ich do kodeksu świadczyło o określonym stopniu uzgodnienia takich prawotwórczych zasad, jak legalność (normatywność) i celowość.

Jednak jeszcze jeden ważny czynnik ideologiczny określał w tych warunkach możliwość samego istnienia i stabilności skończonego systemu prawa cywilnego: była nim znane zorientowanie teorii prawa, a wówczas także prawodawstwa, na zadaniowy i tymczasowy charakter prawa okresu przejściowego. Przyjmując te założenie, niektórzy prawoznawcy rozpatrywali formę prawną w ogóle (a w szczególności jej normatywne elementy) jako szybko mijające zjawisko, mające „jednakowy charakter z całą polityką społeczno-ekonomiczną, która w ogóle jest rozpatrywana w aspekcie tego przejścia”. I jeśli w prawie burżuazyjnym „przejściowość” pozostaje poza sferą prawa (w polityce, ekonomii, ale nie w normie prawnej), to w prawie sowieckim okresu przejściowego było ona bezpośrednio wyrażona w samym przepisie prawnym, pozbawiając go oznak absolutności i wieczności, a normatywno-technicznie wyrażając się w tym, że sowieckie prawo wprowadza pozaprawny cel do samej treści normy (np. art. 1, 4 KC RFSSR, art. 6, 9, 10 KK RFSSR, art. 4, 254 KPA RFSSR i in.).

Если размышлять о социальной роли права с этой точки зрения, то на первый план выдвигается его значение как техники организации общественных отношений (аспект динамический) и формы организации этих отношений (аспект статический). При этом право в данном случае понимается не как идеологическая или нормативная система, а как сочетание этих элементов с проекциями неправовыми – комплекс, который „право является направленным”. Противоположность между тенденцией права к выделению, самодостаточности и включением в систему права неправовых элементов разрешается через „деконструкцию права” и развитие восприятия права как техники.

Прогнозы быстрого старения права гражданского не подтвердились. Кодекс гражданский РСФСР, принятый в 1922 г., действует более 40 лет. Это свидетельствует о том, что в нормах разработанных советским законодателем, на самом начале 20-х годов XX века, были заложены в полной мере объективные и обоснованные цели и задачи, отвечающие реальным потребностям социалистической экономики.

Бурные теоретические дискуссии с 20-х годов XX века разгорались вокруг кодекса гражданского РСФСР охватывая также определенную положительную роль. Практика доказала ошибочность оценки кодекса гражданского как временного набора статей и норм, действующих только в условиях переходного периода (когда в системе общественно-экономической вместе с элементами экономики социалистической функционировали элементы иного общественного порядка). Со временем исчезли также связанные с этим позицией нигилистические предостережения дифференциации и классификации гражданско-правовых норм на более и менее важные, на строго юридические и технические, о преобразовании права в технику и т.д.

БИБЛИОГРАФИЯ:

- Берман Я., *Марксизм и гражданский кодекс*, „Советское право” 1922, № 3, с. 82–112.
- Вавин Н., *Формы права, нормирующие гражданские взаимоотношения*, „Право и жизнь” 1927, кс. 3, с. 67–74.
- Добров А., *Статья первая Гражданского кодекса*, „Право и жизнь” 1927, кс. 1, с. 3–12.
- Исаев И. А., *Проблемы правовой формы в советской юридической науке 20-х годов*, „Правоведение” 1983, № 2, с. 18–26.
- Кантарович Я., *Первая статья гражданского кодекса*, „Право и жизнь” 1925, кс. 2-3.
- Корнилов Ф., *Природа гражданских правоотношений Советской России*, „Право и суд” 1925, № 1, с. 15–32.
- Строгович М. С., *У истоков советской юридической науки*, „Социалистическая законность” 1957, № 10, с. 19–25.
- Павлов И. В., *О развитии советской правовой науки за сорок лет*, „Советское государство и право” 1957, № 11, с. 37–48.
- Плотниченко А. С., *Становление и развитие марксистско-ленинской общей теории права в СССР (1917–1936)*, Рига 1978, 293 с.
- Ющик А. И., *К вопросу о формировании понятия права в советской юридической науке*, [w:] *Проблемы правоведения*, т. 39, Киев 1978.

Перетерский И. С., *Принудительные и диспозитивные нормы в обязательном праве гражданского кодекса*, „Советское право“ 1924, № 4, s. 72–80.

Перетерский И., *О необходимости кодификации коллизионных норм*, „Советское право“ 1927, № 4, s. 89–111.

Понтович Э., *Закон и директивы*, „Советское строительство“ 1929, № 8.

Раевич С., *О внешней стороне гражданского кодекса (способ изложения, система и объем его)*, „Советское право“ 1926, № 4, s. 48–58.

Стучка П. И., *Избранные произведения по марксистско-ленинской теории права*, Рига 1964, 748 s.